

Marcin Rabenda

ORCID: 0009-0007-7623-6545

Pozyskanie Giovanniego Mavera dla polonistyki włoskiej

Pamięci Profesora Tadeusza Witczaka (1927–2018)

Roman Pollak pierwszy raz spotkał Giovanniego Mavera dokładnie 13 stycznia 1924 roku. Tę cenną informację przynosi jeden z listów pisanych przez Pollaka z Rzymu do żony Stanisławy: „Dziś rano tłumaczyłem przedmowę – potem poszedłem na posiedzenie instytutu orientalnego [Istituto Per L’Europa Orientale¹ – M.R.], gdzie poznałem profesora slawistyki w Padwie Mavera [...]”².

O profesorze z Padwy nic więcej Pollak żonie nie napisał. Nie wiadomo, czy na posiedzeniu instytutu, jak pisał, „orientalnego”, poznał jeszcze inne osoby, czy to może właśnie prof. Mavera szczególnie zapadł Pollakowi w pamięć i dlatego wspominał o nim w liście.

- 1 L’Istituto per l’Europa Orientale, powstały w roku 1921, zrzeszał naukowców pragnących rozwijać studia nad Europą Wschodnią. Sekretarzem instytutu był przyjaciel Mavera, rusycysta Ettore Lo Gatto (1890–1983), a dyrektorem sekcji słowiańskiej badacz wielu dziedzin humanistyki, Aurelio Palmieri (1870–1926).
- 2 Pollak do żony Stanisławy, 13 stycznia 1924. Dwugłos korespondencyjny Romana Pollaka z żoną Stanisławą z lat 1923–1924, wstępnie przygotowany przeze mnie, czeka na osobne wydanie. Oryginały listów przechowywane są w Archiwum Rodzinnym Romana Pollaka [zob. ARP], mieszczącym się w domu pana Andrzeja Cieślaka, wnuka prof. Pollaka, w Sopocie.

Pollak mógł słyszeć o Maverze jeszcze przed wyjazdem do Rzymu. W Poznaniu bowiem, już od 1919 roku, kierownikiem Katedry Filologii Romańskiej był Stanisław Wędkiewicz (1888–1963), który kolegował się z Maverem od czasu wiedeńskich seminariów światowej sławy szwajcarskiego romanisty – Wilhelma Meyera-Lübkego (1861–1936)³.

Również Maver mógł wcześniej słyszeć o Pollaku jako wydawcy *Jerozolimy wyzwolonej* Torquata Tassa w interpretacji Piotra Kochanowskiego. Egzemplarz kongenialnego przekładu, opatrzony łacińską dedykacją pióra Józefa Dziecha⁴, ofiarowany został Uniwersytetowi Padewskiemu w jego siedemsetlecie, a więc w roku 1922. W tym czasie Maver prowadził już w Padwie wykłady z filologii słowiańskiej (od października 1920) i co więcej, omówił ofiarowaną padewskiej uczelni przez Akademię Umiejętności publikację *Omaggio dell'Accademia Polacca di Scienze e Lettere all'Università di Padova nel settimo centenario della sua fondazione* [1922]⁵. Wędkiewicz, redaktor „Przeglądu Współczesnego”, nie omieszkał wspomnieć o recenzji *Omaggio...* pióra dawnego kolegi:

[...] dzielnego językoznawcy, profesora sławistyki na uniwersytecie w Padwie, p. Jana Mavera. Widać, że pozyskaliśmy

- 3 Trzecim uczestnikiem wspomnianego seminarium Lübkego był Leo Spitzer (1887–1960), austriacki romanista i hispanista, z którym łączyła Mavera głęboka przyjaźń. Na przysłego wydawcę czekają listy Spitzera do Mavera (Roma, Biblioteca nazionale centrale, A.R.C.41.Archivio Maver, A.R.C.41.I.Spitzer.1). Również podczas studiów w Paryżu (1913/1914) Maver przyjaźnił się z polskimi romanistami: Stefanem Glixellim (1883–1938), profesorem na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, i Józefem Dzierżykrajem-Morawskim (1888–1939), profesorem na Uniwersytecie Poznańskim (od 1921). Morawski pisał do Mavera 5 lipca 1928 roku: „Veuillez m'excuser, je vous prie, de n'avoir pas encore répondu votre lettre que j'ai lue avec tant de plaisir et qui a éveillé en moi de souvenirs : les études que nous avons faites ensemble à Paris, Nous voilà dispersés maintenant : vous à Padoue, Glixelli à Wilno, moi-même à Poznań. Professeurs maintenant, nous n'oublions pas les lieux s'amitié qui nous unissaient quand nous n'étions encore que des élèves, candidats au professorat” [Starnawski 2011: 303–304].
- 4 Józef Dziech (1891–1957) – filolog klasyczny, profesor Uniwersytetu Poznańskiego.
- 5 Omówienie pióra Mavera, *I Polacchi all'Università di Padova*, ukazało się w czasopiśmie „L'Europa Orientale” [Maver 1923], a jego polskojęzyczny przedruk pt. *Polacy na uniwersytecie w Padwie* w tomie zbiorowym prac Mavera *Literatura polska i jej związki z Włochami* [Maver 1988: 452–465].

w tym młodym, bardzo utalentowanym badaczu prawdziwego przyjaciela, zaciekawionego postępowaniem polskiej nauki i ożywionego chęcią zawarcia bliższych stosunków z naszą ojczyzną⁶. [W(ędkiewicz) 1923]

Nazwisko Mavera mogło zainteresować Pollaka (niebawem stałego współpracownika „Przeglądu Współczesnego”, w którym publikował relacje na temat *Poloników włoskich*⁷) w sposób szczególny. Słowem, okoliczności pozwalających usłyszeć o sobie wzajemnie, jeszcze zanim doszło do pierwszego spotkania, mieli Pollak i Maver pod dostatkiem. Wprawdzie w znanych dokumentach

Il. 1 Portret Giovanniego Mavera

Źródło: „Wiadomości Literackie” 1927, nr 13 (169), s. 2.

Il. 2 Portret Romana Pollaka

Źródło: „Wiadomości Literackie” 1925, nr 40 (92), s. 1.

- 6 Jan Ślaski zasugerował, że świadectwem przygotowań Mavera do obchodów jubileuszu był jego wykład z roku akademickiego 1921/1922, którego temat stanowiło wprowadzenie do filologii słowiańskiej (tu m.in. humanizm, renesans i reformacja w Polsce) [zob. Ślaski 2007: 254].
- 7 Pollak rozpoczął współpracę z „Przeglądem Współczesnym” publikacją *Włoch o współczesnym teatrze polskim*, będącą recenzją fragmentu książki Gino Goriego *Il teatro contemporaneo* (Torino 1924) [Pollak 1924c].

brak wzmianek potwierdzających taki stan rzeczy, ale prawdopodobieństwo jego zaistnienia jest wysokie.

Z całą pewnością natomiast można stwierdzić, że nazwisko Pollaka jako wykładowcy języka i literatury polskiej występuje na karcie informującej o powstałej w Rzymie Scuola di lingue slave ed orientali viventi. L'Istituto per l'Europa Orientale, jako instytucja inicjująca powstanie tej szkoły i sprawująca nad nią nadzór, zawiadamał o jej powołaniu na okładce numeru 12 czasopisma „L'Europa Orientale” z grudnia 1923 roku [zob. il. 3].

- Il. 3 Karta informująca o powołaniu Scuola di lingue slave ed orientali viventi z nazwiskiem Romana Pollaka jako wykładowcy języka i literatury polskiej

Źródło: „L'Europa Orientale” 1923, nr 12 [okładka].

Pollak został zaproszony do poprowadzenia kursu języka polskiego przez Aurelia Palmieriego, doskonale znanego Maverowi założyciela i dyrektora L'Istituto per l'Europa Orientale⁸. Na jednym ze styczniowych posiedzeń tegoż instytutu, z którym Maver ściśle współpracował, obaj panowie poznali się. Choć korespondencja z żoną bardzo szczegółowo oddaje rzymską działalność Pollaka z roku 1924, to na kolejne wspomnienie o Maverze przyjdzie poczekać.

8 Pollak do żony Stanisławy, 15 grudnia 1923.

Tymczasem jeszcze w końcu stycznia 1924 roku obaj uczeni spotkali się jako autorzy recenzji na kartach czasopisma „L'Europa Orientale” (1924, nr 1), będącego organem wspomnianego instytutu⁹.

Poza wymienionym już omówieniem księgi ofiarowanej uniwersytetowi w Padwie Maver był autorem jedynie dwóch drobnych poloników z dziedziny językoznawstwa. W numerze „L'Europa Orientale” z 1922 roku napisał o jubileuszu pracy naukowej językoznawców: Adama Antoniego Kryńskiego i Jana Baudouina de Courtenaya oraz zrecenzował francuskie wydanie gramatyki języka polskiego [Maver 1922ab]¹⁰. Nie można zatem powiedzieć, by w tym czasie to, co polonistyczne, interesowało Mavera bardziej niż dział szeroko pojmowanej sławistyki.

W tym okresie działalność Pollaka w Rzymie rozwijała się prężnie. Jednym z osiągnięć pierwszego roku akademickiego spędzonego w Wiecznym Mieście było wydanie specjalnego zeszytu czasopisma „Rivista di Cultura” poświęconego Mickiewiczowi [zob. il. 4]. Już 14 marca 1924 roku Pollak pisał do żony: „Damiani mi oświadczył, że redakcja miesięcznika «Rivista di Cultura» chętnie poświęci specjalny numer Mickiewiczowi. Trzeba się więc będzie teraz koło tej sprawy zakręcić!” [ARP]¹¹.

- 9 Pollak zrecenzował w tym numerze bibliografię Stanisława Piotra Kaczorowskiego, *Dante w Polsce* (Kraków 1921) [Pollak 1924b], a Maver *Un giovine poeta jugoslavo: Ivo Andric* [Maver 1924].
- 10 Sensu largo młodzieńcze polonicum Mavera stanowi także recenzja niemieckojęzycznej pracy o literaturze francuskiej pióra Polaka, Leona Wróblewskiego: *Französische Skizzen* [Wróblewski 1913]. Maver zrecenzował tę książkę w czasopiśmie „Zeitschrift für die Österreichischen Gymnasien” [Maver 1914]. Na tę pracę zwrócił uwagę Jerzy Starnawski w notatce *Pierwsze polonicum Giovanniego Mavera (1891–1970)* [Starnawski 2002]; zamieścił również krótki tekst niemieckojęzycznej recenzji [Starnawski 2002: 153]. Należy także zaznaczyć, że już w roku 1923 pod opieką Mavera powstał w Padwie doktorat Nelly Nucci na temat *Sigismondo Krasziński il poeta anonimo della Polonia*. Był to pierwszy doktorat z historii literatury polskiej we Włoszech. Jego powstanie świadczy o zainteresowaniach Mavera polskim romantyzmem [zob. P(ollak) 1925b]. Warto wspomnieć, że ukazały się dwie wzmianki prasowe poświęcone Nucci – w „Wiadomościach Literackich” [*Włoszka jako pierwszy doktor... 1924*] oraz w „Tygodniku Ilustrowanym” [*Dr. Nelly Nucci 1925*].
- 11 Pollak do żony Stanisławy, 14 marca 1924 [zob. także *Adamo Mickiewicz alla... 1924*; B(rahmer) 1924: 450–451; L.C.W. 1925]. Zdjęcie Romana Pollaka w otoczeniu słuchaczy jest prezentowane w „Tygodniku Ilustrowanym” [zob. H.N. 1924].

RIVISTA DI CVLTVRA
LETTERARIA - SCIENTIFICA - ARTISTICA

Dirigente Prof. F. MARGLIONE Redattore capo Prof. G. LATTARINI

ANNO V (Vol. V) Fasc. 6/7 ROMA - Editori Laterza 1924

SOMMARIO

Adone Mickiewicz alla presenza d'Ubaldo. Trad. di Ettore DI SPINNO. Pag. 69

«Della città greco-antica» di Adone WICKIEWICZ. Trad. di Leonardo DI
CARMI. — 80

Nota illustrativa di E. P. 80

Dieci «Dedotti» Cronaca. Iniz. e fine di Paolo Emilio PAVOLINI 89

«L'epico». Poema di Adone WICKIEWICZ. Iniz. e fine di G. D. 92

Artista FALKENBERG. Sua biografia dalla infanzia la sua carriera giornalistica di
Adone WICKIEWICZ. 103

«L'Europa» di Adone WICKIEWICZ. Trad. di Ettore DARIANI 107

Ettore DARIANI. II «Poema» di W. 110

Dalla parte storica di illustrazione critica e Biografia del 1864. Trad. di Rita
SALONITA SVALBUZZA. 116

Adone LEWAL. «Industria» e «Brevetti» 119

«L'«Economia» e l'«Arte» di Adone WICKIEWICZ. Trad. di
Ettore DARIANI. 124

Dieci «Libri di» nell'«Epopea polacca» di Adone WICKIEWICZ. Libro
di prefazione. Trad. di Ettore DARIANI 130

«Lettere del polacco» tradotte 130

«L'Epoca» Trad. di Adone WICKIEWICZ. Prefazione di Ettore
DARIANI 130

«Della» SERGIO SACCHI. «Invenzione» e «Forme» 130

ADONE SACCHI. «Invenzione» 130

«Della» POLLAK. «Invenzione» e «Forme» 130

«Della» POLLAK. «Invenzione» e «Forme» 130

«Della» POLLAK. «Invenzione» e «Forme» 130

«Della» POLLAK. «Invenzione» e «Forme» 130

PREZZO L. 7

II. 4 Spis treści numeru „Rivista di Cultura” poświęconego Ada- mowi Mickiewi- czowi

Źródło: „Rivista di Cultura”
1924, t. 10, z. 6/7.

Niedochowanym do dziś śladem owego „zakręcania się koło sprawy” był bodaj pierwszy list napisany do prof. Mavera z Padwy. Pollak informował o tym żonę 22 marca 1924 roku:

Dziś napisałem pięć listów do czterech Włochów ([Attilio] Begey w Turynie, [Gallarati] Scotti w Mediolanie, Pavolini we Florencji, Maver w Padwie z prośbą o artykuł o Mickiewiczu) i jeden list do Szulca – a teraz do Stachy piszę jak zwykle i spać idę.

Jaka była dokładna treść owego pierwszego listu do Mavera, dziś niestety nie wiemy. Na pewno jednak plany Pollaka dotyczące przygotowywanego wydawnictwa były szeroko zakrojone i poparte gruntownym przygotowaniem współpracowników. Wszak to Mickiewiczowi poświęcał Profesor swoje pierwsze rzymskie seminaria (*privatissima*)¹²:

- 12 „Jedną godzinę w tygodniu poświęcał poza tym wykładowcy Mickiewiczowi, którego wybrane utwory (w przekładach nieraz *ad hoc* sporządzanych) czytano i objaśniano. Niezwykle sympatyczne były *privatissima* złożone z 3–4 osób znających już niezłe polszczyznę (p. M. A. Ricard-Kulczycka, p. E. Damiani, p. E. de Andreis, nie wliczając słuchaczy Polaków) – poświęcone analizie

Teraz mnie dręczy ten zeszyt Mickiewiczowski. Pomysły co do niego mam „genialne”, ale czy się choć część da wykonać? Czy autorzy zaproszeni dopiszą? Aż do Londynu zwracałem się w tej sprawie przez nasze poselstwo, bo chodzi mi bardzo o jeden angielski artykuł Mazziniego o Mickiewicz¹³.

Teraz mi ten numer Mickiewiczowski w głowie siedzi i dręczy mnie mocno, bo trzeba coś zrobić z tego godnego, a tu nie wiem, czy Włochy dopiszą. Plan mam bardzo piękny, wciąż go udoskonalam. Proszę Boga żeby się (nam udał)¹⁴. Prawie każdy z moich uczniów coś tam napisze, oczywiście, że ja im muszę wiele pomóc¹⁵.

Mickiewiczowskiemu numerowi przyświecała pomysłność, poparta zabiegami jego ruchliwego animatora. Wątek dotyczący korespondencji z włoskimi uczonymi, podjęty w liście do żony, jest kontynuowany. W innym liście bowiem Pollak informuje ją, kto odpowiedział na jego prośbę:

Numer Mickiewiczowski robi się – wciąż nowe „pomysły genialne” przychodzą mi do głowy, plan jest coraz to lepszy – ludzie już różni piszą artykuły. Begey pomyśli, Pavolini, znakomity tłumacz z Florencji, dziś mi napisał, że w sobotę sam mi rękopis wręczy, bo do Rzymu przyjedzie. [...] Czekam jeszcze na wiadomość od Gall[arati] Scotti[ego] z Mediolanu. Uczniowie mi piszą już drobne recenzje. Jak się uda, to będzie rzecz piękna¹⁶.

Sonetów krymskich i *W. Improwizacji z Dziadów*. Tu komentarz oryginałów był zrazu włoski, a potem i polski. Trwałym rezultatem tych zebrań i ćwiczeń będzie staranny, gotowy już do druku przekład *Sonetów krymskich*. Stąd też wyszła inicjatywa do paru innych przekładów i wydawnictw” [Pollak 1924a].

- 13 Pollak do żony Stanisławy, 27 marca 1924. Artykuł Mazziniego o Mickiewicz¹³ nie ukazał się w planowanym wydawnictwie, ale informację o nim podał Adam Lewak [1924]. Pollak pisał na ten temat, dopominając się o rychłe polskojęzyczne wydanie artykułu [Pollak 1925a].
- 14 Lekcja tych dwóch słów niepewna.
- 15 Pollak do żony Stanisławy, 28 marca 1924.
- 16 Pollak do żony Stanisławy, 7 kwietnia 1924.

O liście prof. Mavera Pollak milczy. Tymczasem zbieranie artykułów do przygotowywanego zeszytu „Rivista...” przeciągało się: „Numer Mickiewiczowski zdaje się, mimo wszystko, wyjdzie po moim wyjeździe, z końcem czerwca dopiero”¹⁷; „Numer Mickiewiczowski jeszcze niegotów – bardzo mnie dręczy jeden współpracownik, smaży swój artykuł na bardzo wolnym ogniu, choć na niego dmucham”¹⁸.

Czy to właśnie Maver „smażył artykuł na wolnym ogniu”? Listy Pollaka do żony nie przynoszą rozwiązania tej zagadki. Bez względu jednak na to, czy Maver odpisał, czy nie odpisał na zaproszenie do mickiewiczowskiego zeszytu i jaka była jego odpowiedź, należy stwierdzić, że późniejsze zestawienia bibliograficzne włączyły go do grona współautorów jako tłumacza mickiewiczowskich *Lilii* [G.M., wstęp i przekład 1924]. Po raz pierwszy zrobiły to autorki bibliografii włoskich poloników: Maria i Marina Bersano Begey [Bersano 1949: 87, poz. 734], za nimi zapewne uczeń Mavera, San-te Graciotti, w bibliografii poloników Mavera [Graciotti 1991: 289, poz. 6], a ostatnio Jerzy Starnawski w *Słowniku badaczy literatury polskiej* [Starnawski 2000: 262]. Pierwszym tropem prowadzącym do odkrycia źródła tej pomyłki jest własnoręczna notatka Pollaka na dedykowanym Maverowi egzemplarzu *La Polonia...*: „nie G.M. to Giuseppe Monticone”¹⁹.

Jak można zauważyć, obaj autorzy mają takie same inicjały, a właśnie inicjałami podpisane było tłumaczenie ballady zamieszczone w mickiewiczowskim numerze „Rivista di Cultura”. Po latach w liście do Stanisława Pigionia z 7 marca 1955 roku Pollak uskarżał się na tę pomyłkę i brak reakcji Mavera, który bibliografię poloników recenzował:

W *Bibliografii* Marii i Mariny Bersano są w zakresie mickiewiczianów pewne usterki i opuszczenia. Dokładniejsza eksploatacja moich *Poloników włoskich* w „Przeglądzie Współczesnym”

17 Pollak do żony Stanisławy, 15 maja 1924.

18 Pollak do żony Stanisławy, 9 czerwca 1924.

19 Egzemplarz ten z dedykacją: „Devoto omaggio di Maria e Marina Bersano Begey, novembre 1948” znajduje się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu (syg. 733129 II).

mogłaby od nich uchronić. Jednym z błędów, które trzeba było usunąć, było np. to, że w istocie G.M. – wymieniony jako tłumacz *Lilii* – to wcale nie Maver, ale Giuseppe Monticone, a właściwie R. Pollak, który najpierw zrobił ten przekład *in crudo*, potem go wyglądał mój uczeń Monticone oraz S[igismondo] Kulczycki, włoski poeta. Dziwię się, że choć Maver tę bibliografię przeglądał – tego błędu nie sprostował²⁰.

Rozwiązanie tej zagadki, pozornie tylko szczegółowej, uzmysławia, jaki był polonistyczny status Mavera, zanim na dobre oddał się regularnym badaniom naszej literatury. Ukazuje w pełni jego bibliografię dotyczącą poloników i nadwątła pewne dotychczas przekonanie, że uczony posługiwał się polszczyzną na tyle biegle, by móc przetłumaczyć na język włoski sporej długości (354 wersy) balladę Mickiewicza i poprzedzić ją wstępem.

Wymiana listów z żoną prowadzona w roku akademickim 1923/1924, szczegółowo oddająca rzymską działalność Pollaka, kończy się 13 czerwca 1924 roku²¹. Na czas letniej przerwy Professor powrócił do Poznania.

Informacje na temat kontaktów Pollaka z Maverem w roku akademickim 1924/1925 są szczupłe, ale pozwalają poczynić pewne ustalenia.

Po omówieniu twórczości Adama Mickiewicza – tej tematyce poświęcił Pollak wykłady i seminaria uniwersyteckie prowadzone w pierwszym roku pobytu we Włoszech – przyszła kolej na twórczość drugiego wieszca: Juliusza Słowackiego. Podobnie jak w roku akademickim 1923/1924, dzięki inicjatywie Enrico Damianiego, redakcja miesięcznika „Rivista di Cultura” poświęciła zeszyt specjalny Mickiewiczowi, tak w kolejnym roku zarezerwowała go

20 Pollak do Pigionia, 7 marca 1955 [Kłak, oprac. b.r.]. Za udostępnienie listu dziękuję prof. Czesławowi Kłakowi, który opracowuje korespondencję Romana Pollaka i Stanisława Pigionia. Recenzja tomu *La Polonia in Italia. Saggio bibliografico 1700–1948* pióra Mavera ukazała się w czasopiśmie „Ricerche Slavistiche” [zob. Maver 1952], a jej wersja polskojęzyczna (*Polska we Włoszech. Bibliografia 1799–1948*) w tomie *Literatura polska i jej związki z Włochami* [Maver 1988: 491–494].

21 Kolejne lata akademickie Pollak spędza we Włoszech z rodziną – stąd brak listów do żony.

dla Słowackiego²². Starania o współpracowników, również spoza grona uczniów i słuchaczy uniwersyteckich, Pollak rozpoczął już na początku roku akademickiego. Dążył również do „zdobycia Mavera”²³:

Gdzieś późną jesienią zeszłego roku [tj. 1924 – M.R.] zaprosiłem prof. Mavera do współpracy w przygotowaniu zeszytu poświęconego Słowackiemu przez redakcję jednego z włoskich miesięczników. Skwapliwie przyjął zaproszenie i ze zwykłą sobie nadzwyczajną sumiennością zabrał się do studium, pogrążył się w lekturze dramatów, posługując się wybornymi wydaniami dramatów Biblioteki Narodowej i wspaniałą monografią prof. Kleinera. Starym zwyczajem zabiegliwych redaktorów nagliłem listami o pożądany artykuł. Odpisywał, że zabrnął w Słowackiego i wydostać się z niego nie może. Ucieszyłem się tym serdecznie. Widocznie bowiem „rozpiął się nad nim czar” uroczy poety. [Pollak 1925e]

Ofensywę rozpocząłem potężnym a nieodpartym argumentem, że w tym zeszycie nie może wśród pracowników zabraknąć nazwiska jedyne go włoskiego slawisty. Wśród dotychczasowych prac prof. Mavera nie było wprawdzie żadnej z zakresu polonistyki, jednak od pewnego czasu zainteresował się nią żywo i prędzej czy później chciał się nią zająć czynnie, gromadził teksty i opracowania. [Pollak 1926a: 155–156]

W roku 1925 Pollak okolicznościowo wyjeżdżał z wykładami do Padwy i Florencji [(Papée) 1925]²⁴. Owocem kwietniowej

- 22 Wspomniany numer nosił tytuł *Giulio Słowacki* [1926]. Ukazały się dwie recenzje tej publikacji: w czasopiśmie „Mysł Narodowa” [1926] i w „Przeglądzie Współczesnym” [Pollak 1926b].
- 23 Określenie oznaczone cudzysłowem oddaje świadome działanie Pollaka zmierzające do pozyskania Mavera do badań nad polonistyką, a użyte zostało w jednej z notatek poznańskiego polonisty, opisującej jego pracę we Włoszech.
- 24 W czerwcu 1925 roku Pollak wziął udział w tzw. drugiej wystawie książki we Florencji. W czasie *Settimane di cultura*, tygodni poświęconych kulturze narodów biorących udział w wystawie, Pollak wykladał o pierwiastkach włoskich w kulturze polskiej [zob. Pollak 1925b; *Druga konferencja tygodnia...* 1925].

wizyty w Padwie jest jego artykuł dla „Kuriera Poznańskiego” zatytułowany *Wieści z Padwy* [P(ollak) 1925c]. Pollak podczas wizyty w Il Professore Incaricato (zastępczej katedrze filologii słowiańskiej), Maver, który stał na jej czele, nazwał „znawcą języka i literatury południowosłowiańskiej”, a opisując tamtejszą bibliotekę seminaryjną, zwrócił uwagę na to, że „książek polskich jest tu najmniej” [P(ollak) 1925c].

A kiedy w maju [1925 – M.R.] prof. Maver na parę dni do Rzymu przyjechał, stwierdziłem z tajoną radością, że Słowacki stał mu się nieodłącznym towarzyszem. Widocznie „zanościło się na jakąś długą chryję”, jakby powiedział Mickiewicz. [P(ollak) 1925c]

[...] przywiózł ze sobą tekstów Słowackiego sporo, jako swoją nieodłączną podręczną lekturę. Nie czytał niczego poza Słowackim, w rozmowach wciąż do niego nawracał. [Pollak 1926a: 156]

Maver, mimo intensywnych pracy nad twórczością Słowackiego, nie przygotował żadnej publikacji do planowanego zeszytu „Rivisty...”: „Notatki jakieś zbierał, ale żadnej całości jeszcze nie chciał wykroić” [Pollak 1926a: 156]. Przewidywalnie Pollak przewidywał, że aby zdobyć dla polonistyki naukowca tej miary co Maver, należy stworzyć mu odpowiednie warunki, w których jego praca mogłaby rozwijać się na większą skalę: „Uknuliśmy więc przy okazji spiszek z prof. Kotem [...]” [P(ollak) 1925c].

Od stycznia 1925 roku przebywał we Włoszech, urlopowany z Uniwersytetu Jagiellońskiego na czas badań archiwalnych, redaktor serii Biblioteka Narodowa, Stanisław Kot, który zainicjował powstanie w Polskiej Akademii Umiejętności (dalej: PAU) Komitetu dla Wydania Źródeł do Dziejów Życia Umysłowego Polski w Dobie Humanizmu. Podczas pobytu w Padwie zetknął się z Mavrem:

Co do archiwów uniwersyteckich, gdzie tylu wybitnych Polaków w XVI w. studiowało, nie obiecywałem sobie wielu „znalezisk” [...]. Za to znalazłem człowieka, który w najbliższych

latach miał stanowić znakomity łącznik kulturalny Włoch z Polską. Poznałem go w pracowni rękopisów Bibl[ioteki] Uniw[ersyteckiej]; był to młody człowiek, brunet o orlim nosie i czarnych oczach, Giovanni Maver, naówczas dojeżdżający tu z Triestu, gdzie wykładał germanistykę. [...] Opanowawszy dwa języki słowiańskie, zaczął uczyć się rosyjskiego i myślał o karierze slawistycznej. Ale we Włoszech tej potrzeby nie widziano, dojeżdżał tylko do Padwy z wykładami jako docent. Gdyśmy się spotkali w bibliotece, nawiązała się obustronna sympatia, która nigdy już się nie miała zachwiać. Zachęcałem Mavera do poznania języka polskiego, a słysząc, że nie widzi do tego możliwości w swej sytuacji, zaproponowałem mu wyprawę do Krakowa, i to natychmiastową. [Kot 1968: 47–148]

[...] i w tym sposobie stało się, że już w lipcu tego roku prof. Maver znalazł się w Polsce. [P(ollak) 1925c]

Kot wystarał się o zaproszenie Mavera z poręczenia PAU i dzięki temu pierwszym przystankiem podczas polskiej peregrynacji włoskiego profesora był Kraków. Mieszkanie redaktora, który na czas wakacyjny ściągnął rodzinę nad Riwierę Włoską, pozostało puste. Maver miał więc idealne warunki do pracy nad twórczością Słowackiego. Przyjaciele i znajomi Kota ułatwiali uczonemu studia, wizyty w bibliotekach i teatrach oraz opanowanie polszczyzny²⁵. Musiała iść ta nauka „tempem błyskawicznym”, skoro już w końcu sierpnia 1925 roku Kot pisał do Mavera: „List Pański po polsku był istotnie dla mnie niespodzianką [...]. Wobec tego, że już Pan tak włada polszczyzną, mogę teraz bez skrupułu pisywać do Pana po polsku” [Okoń, Starnawski, oprac. 1998: 74–75].

Maver planował odwiedzić również Zakopane i Warszawę, a we wrześniu Poznań, gdzie czekał na niego Pollak:

25 W teatrze krakowskim oglądał Maver przedstawienie *Zemsty*, w poznańskim Teatrze Polskim *Damy i huzary*.

Po półtoramiesięcznym pobycie w Krakowie i Zakopanem, gdzie między innymi zetknął się [Maver – M.R.] z takim znawcą Słowackiego, jak prof. Jan Gwałbert Pawlikowski – przyjechał na dwa tygodnie do Poznania. Przyjemnością prawdziwą było dla mnie – widując się z nim codziennie – obserwować, jak ten cudzoziemiec coraz więcej ulega hipnotyzującemu urokowi wielkiej polskiej poezji. Przesiadywał niemal całymi dniami w oddanej mu do dyspozycji bibliotece seminarium historii literatury polskiej, przeglądał długi szereg studiów o Słowackim, pracowicie i z rosnącym zachwytem wczytywał się w rapsody i warianty *Króla-Ducha* we wspanialej edycji Pawlikowskiego. Cudzoziemiec, nie-Słowianin *Króla-Ducha* w oryginale czytający – to zjawisko godne zastanowienia! [Pollak 1925e]

Notatka Pollaka o pobycie Mavera w Poznaniu pochodzi z okresu, w którym rozpoczęła się między oboma naukowcami wymiana epistolarna. Te listy zachowały się i stanowią trzon korespondencji opublikowanej pt. *Roman Pollak – Giovanni Maver. Korespondencja (1925–1969)* [Dimke-Kamola, Domaradzka, Rabenda 2013; Matysiak 2012; Judkowiak, red. nauk. 2013; Łukasiewicz 2015; Piskurewicz 2021, 2022²⁶].

Wśród materiałów z tego okresu, wciąż dostępnych jedynie w rękopisach, uwagę zwraca zapis w liście Pollaka do Kota. Profesor wspomina w tym fragmencie o swoich planach związanych z polonistyczną karierą Mavera, którego postrzegał jako swojego następcę:

Peregrynuję za tydzień po raz trzeci do Rzymu z niezbyt wielkim nabożeństwem, ale skorom się ofiarował – ślubu dopełnić muszę. Ale mam już dość tego zasługiwania się. Biedzę się teraz nad moimi następcami i wielką mam nadzieję, że może Mavera zdołam namówić, postawiwszy mu niezłe warunki. Z Pol-

26 Na ryc. 2 [Piskurewicz 2022: 52] obok Pollaka osoba dotychczas nierozpoznana; nie jest to jednak, jak podano, Damiani.

ski odjeżdżał wielce zadowolony i pracował w Poznaniu przez 2 tygodnie budująco i w Słowackim orientuje się jak z pewnością żaden z cudzoziemców poza słowiańszczyzną. Teraz smaży wyprawki o Słowackim i rychło je wyda²⁷.

Po powrocie do Padwy Maver zajął się przygotowaniem swojej pierwszej poważnej rozprawy polonistycznej, którą zamierzał poświęcić oczywiście Słowackiemu. Pollak pisał o tym z nietajoną już radością:

Wrócił wreszcie prof. Maver do swego padewskiego zacisza, a z nim spory poczet książek – a wszystkie o Słowackim, zakupione po księgarniach i antykwariatach krakowskich, poznańskich, warszawskich. W połowie listopada [1925 – M.R.] odwiedziłem nowego włoskiego polonistę. Na biurku stopy książek, broszur i notat – Słowacki i tylko Słowacki! Ze wzruszeniem odebrałem od autora wydane na parę dni przedtem „szkice krytyczne”, pierwszy plon żmudnej, wielomiesięcznej, a żarliwej pracy. [Pollak 1926a: 156]

Publikacja Mavera [zob. il. 5] odbiła się w świecie polonistycznym szerokim echem²⁸. Dla padewskiego profesora była ona chlubnym ingresem do badań nad literaturą i kulturą narodu, któremu miał poświęcić walną część swojego przyszłego dorobku naukowego. Ignacy Chrzanowski chwalił Mavera w kartce, którą wysłał do Pollaka: „[...] zdumiałem, że cudzoziemiec tak sumiennie coś mógł napisać. Pochwaliłem go też bardzo szczerze”²⁹. Juliusz Kleiner, najlepszy znawca Słowackiego w Polsce, pisał w liście do Mavera: „Pierwszy to raz uczoney obcy z takim znawstwem pisze o poezji polskiej. Uznanie «movimento e ritmo» za istotę poezji Słowackiego daje ujęcie świetne, podstawowe”³⁰.

27 Pollaka do Kota, 21 października 1925 [BJ].

28 Świadczą o tym liczne recenzje [zob. m.in. Palmieri 1925; Pollak 1925d; Borowy 1926; Chrzanowski 1926; Gubrynowicz 1926; Kridl 1926; G[rzegorzcyk] 1927; Kucharski 1927]

29 Chrzanowski do Pollaka, 5 stycznia 1926 [Starnawski 2004: 339].

30 Kleiner do Mavera, 2 czerwca 1926 [zob. Starnawski, podał do dr. 1997].

- Il. 5 Strona tytułowa
*Saggi Critici su Ju-
 liusz Slowacki*
 Maver

Źródło: Maver 1925.

W świetle przedstawionych uwag rola Pollaka i Kota w zawiązaniu stosunków przyjacielsko-naukowych Maver'a z Polską jest niezaprzeczalna. Dowodnie świadczą o tym opublikowane zespoły korespondencji Maver'a z obu uczonymi [Okoń, Starnawski, oprac. 1998; Starnawski 2004, 2005].

Bibliografia

Źródła (wraz ze stosowanymi skrótami)

- ARP – Archiwum Rodzinne Romana Pollaka, korespondencja Romana Pollaka z żoną Stanisławą z lat 1923–1924.
 BJ – Biblioteka Jagiellońska, korespondencja Stanisława Kota, sygn. rkps przyb. 162/83.
 Klak Czesław, oprac. (b.r.), *Stanisław Pigoń – Roman Pollak. Korespondencja* [w opracowaniu], [edycja listów przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej (Korespondencja Stanisława Pigionia, teka 67: Pollak Roman, sygn. 10810.III) oraz w Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie Oddziale w Poznaniu (Materiały Romana Pollaka, teka 233: 178 listów Pigionia z lat 1918–1968, sygn. P. III-63)].

Literatura

- Adamo Mickiewicz *alla Gioventù d'Italia* (1924), „Rivista di Cultura”, t. 10, z. 6–7, s. 191–292.
- Bersano Maria i Marina (1949), *La Polonia in Italia. Saggi Bibliografico 1700–1948*, Rosenberg e Sellier, Torino.
- Borowy Waclaw (1926), *O Słowackim*, „Warszawianka”, nr 6, s. 4.
- B[rahmer] M[ieczysław] (1924), *Kult Mickiewicza we Włoszech*, „Przegląd Współczesny”, t. 10, nr 29, s. 448–451.
- Chrzanowski Ign[acy] (1926), *Studjum krytyka włoskiego o Słowackim*, „Myśl Narodowa”, nr 1, s. 11–12.
- Dimke-Kamola Joanna, Domaradzka Agnieszka, Rabenda Marcin (2013), *Il carteggio di Roman Pollak con Giovanni Maver (anni 1925–1939)*, „Ricerche Slavistiche”, nr 11 (57), s. 427–464.
- Dr. Nelly Nucci (1925), „Tygodnik Ilustrowany”, nr 43, s. 866.
- Druga konferencja tygodnia kultury polskiej we Florencji* [notatka PAT] (1925), „Ilustrowany Kurier Codzienny”, nr 163, s. 7.
- Giulio Słowacki (1926), „Rivista di Cultura”, nr 3.
- G.M., wstęp i przekład (1924), *I gigli. Ballata di Adamo Mickiewicz*, „Rivista di Cultura”, t. 10, z. 6–7, s. 201–212.
- Graciotti Sante (1991), *Bibliografia polonistycznych prac Giovanniego Mavera*, w: tegoż, *Od renesansu do Oświecenia*, t. 1, [przeł. z jęz. wł. Wojciech Jekiel i in., przeł. z jęz. fr. Julian Rogoziński, przeł. z jęz. łac. Grzegorz Błachowicz], PIW, Warszawa s. 289–293.
- G[rzegorzcyk] Piotr (1927), *Juliusz Słowacki w literaturze Włoskiej* [rec. Giovanni Maver, *Saggi critici su Juljusz Słowacki*, Padova 1925], „Gazeta Warszawska Poranna”, nr 173, s. 6.
- Gubrynowicz Bronisław (1926), *Giovanni Maver. Saggi critici su Juljusz Słowacki. Padova 1925 p. 62* [rec.], „Ruch Literacki”, nr 1, s. 16.
- H.N. (1924), *Kronika literacka*, „Tygodniku Ilustrowanym”, nr 37, s. 610.
- Judkowiak Barbara, red. nauk. (2013), *Roman Pollak – Giovanni Maver. Korespondencja (1925–1969)*, przekład listów Giovanniego Mavera z języka włoskiego Joanna Dimke-Kamola, Agnieszka Domaradzka, wstęp i opracowanie komentarza Marcin Rabenda, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań.
- Kot Stanisław (1968), *Wspomnienia (dok.)*, „Zeszyty Historyczne”, z. 14, s. 123–149.
- Kridl Manfred (1926), *Książka włoska o Słowackim* [rec.], „Wiadomości Literackie”, nr 13, s. 2.
- Kucharski Eugeniusz (1927), *Giovanni Maver: Saggi criciti su Juljusz Słowacki. Padova, A. Draghi, 1925. 8°, p. 62* [rec.], „Pamiętnik Literacki”, z. 1/2, s. 234–236.
- L.C.W. (1925), „The Slavonic Review”, nr 9, s. 742.

- „L'Europa Orientale” (1923), [okładka], nr 12.
- Lewak Adam (1924), *Mickiewicz e Mazzini*, „Rivista di Cultura”, t. 10, z. 6–7, s. 240–243.
- Lukaszewicz Justyna (2015), *Uczeni listy piszą* [rec.], „Italica Wratislaviensia”, nr 6, s. 347–353, <https://doi.org/10.15804/IW.2015.06.24>.
- Matysiak Jarosław (2012), *Roman Pollak (1886–1972) – ambasador literatury i kultury polskiej we Włoszech*, „Polonia Włoska. Biuletyn informacyjny”, nr 3/4 (64/65), s. 39–42.
- Maver Giovanni (1914), [rec. Leon Wróblewski, *Französische Skizzen*, Berlin 1913], „Zeitschrift für die Österreichischen Gymnasien”, s. 956–957.
- Maver Giovanni (1922a), *Nuove grammatiche* [rec. A. Meillet, H. de Willmann-Grabowska, *Grammaire de la langue polonaise*, Paris 1921], „L'Europa Orientale”, nr 8/9, s. 530–532.
- Maver Giovanni (1922b), *Per il giubileo di due glottologi polacchi: A. A. Kryński e G. Baudouin de Courtenay*, „L'Europa Orientale”, nr 3/4, s. 332–334.
- Maver Giovanni (1923), *I Polacchi all'Università di Padova*, „L'Europa Orientale”, nr 5, s. 286–294.
- Maver Giovanni (1924), *Un giovine poeta jugoslavo: Ivo Andrić*, „L'Europa Orientale”, nr 1, s. 51–53.
- Maver Giovanni (1925), *Saggi Critici su Juliusz Słowacki*, A. Draghi, Padova.
- Maver Giovanni (1952), *Maria e Marina Bersano-Begey, „La Polonia in Italia. Saggio bibliografico, 1799–1948”*, *Pubblicazioni dell'Istituto di Cultura Polacca Attilio Begey, n. 2, Rosenberg e Seller, Torino 1949, 298 pp* [rec.], „Ricerche Slavistiche”, s. 210–211.
- Maver Giovanni (1988), *Literatura polska i jej związki z Włochami*, wybór, przekład i opracowanie Andrzej Zieliński, PWN, Warszawa.
- „Mysł Narodowa” (1926), [anonimowa recenzja „Rivista di Cultura” 1926, nr 3: *Giulio Słowacki*], nr 7, s. 109.
- Okoń Jan, Starnawski Jerzy, oprac. (1998), *Korespondencja Giovanniego Mavera (1891–1970) ze Stanisławem Kotem (1885–1975)*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, nr 1–2, s. 73–136.
- Omaggio dell'Accademia Polacca di Scienze e Lettere all'Università di Padova nel settimo centenario della sua fondazione* (1922), Tipografia dell'Università, Cracovia.
- Palmieri Aurelio (1925), [rec. Giovanni Maver, *Saggi critici su Juliusz Słowacki*, Padova 1925], „L'Europa Orientale”, nr 12, s. 848.
- [Papée] Stef[an] (1925), *Propaganda Polski wśród Włochów. Z Rzymu szerzy się kult naszej poezji. Rozmowa „Wiadomości Literackich” z prof. Romanem Pollakiem*, „Wiadomości Literackie”, nr 40(92), s. 1.

- Piskurewicz Jan (2021), *Giovanni Maver (1891–1970). Włoski promotor polskiej nauki i literatury*, „Pamiętnik Literacki”, z. 2, s. 265–287, <https://doi.org/10.18318/pl.2021.2.19>.
- Piskurewicz Jan (2022), *Roman Pollak (1886–1972) i jego rola w rozwoju stosunków naukowych i kulturalnych polsko-włoskich*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 3, s. 43–90, <https://doi.org/10.4467/0023589XKHNT.22.023.16326>.
- Pollak Roman (1924a), *Nieco o propagandzie naszej kultury we Włoszech*, „Przegląd Współczesny”, t. 10, nr 29, s. 444.
- Pollak Roman (1924b), [rec. Stanisław Piotr Kaczorowski, *Dante w Polsce*, Kraków 1921], „L’Europa Orientale”, nr 1, s. 53–55.
- Pollak Roman (1924c), *Włoch o współczesnym teatrze polskim*, „Przegląd Współczesny”, t. 8, nr 23, s. 451–453.
- Pollak Roman (1925a), *Polonica włoskie*, „Przegląd Współczesny”, t. 13, nr 38, s. 473–474.
- Pollak Roman (1925b), *Polonica włoskie*, „Przegląd Współczesny”, t. 15, nr 42, s. 138–139.
- P[ollak] R[oman] (1925c), *Więści z Padwy*, „Kurier Poznański”, nr 82, s. 6.
- Pollak Roman (1925d), *Włoskie studia o Słowackim* [rec.], „Kurier Poznański”, nr 323, s. 6.
- Pollak Roman (1925e), *Włoski sławista w Poznaniu*, „Kurier Poznański”, nr 220, s. 2.
- Pollak Roman (1926a), *Polonica włoskie. Słowackiana*, „Przegląd Współczesny”, t. 16, nr 45, s. 155–156.
- Pollak Roman (1926b), *Włoskie studia o Słowackim*, „Przegląd Współczesny”, t. 16, nr 46, s. 301–303.
- Starnawski Jerzy, podał do dr. (1997), *Listy Juliusza Kleinera do Giovanniego Mavera z lat 1925–1949*, „Ruch Literacki”, z. 4, s. 574.
- Starnawski Jerzy (2000), *Giovanni Maver* [hasło], w: *Słownik badaczy literatury polskiej*, t. 3, red. Jerzy Starnawski, Wydawnictwo UE, Łódź, s. 262.
- Starnawski Jerzy (2002), *Pierwsze polonicum Giovanniego Mavera (1891–1970)*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 6, s. 152–153.
- Starnawski Jerzy (2004), *Listy Romana Pollaka (1886–1972) do Giovanniego Mavera (1891–1970)*. Cz. I, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie”, s. 337–414.
- Starnawski Jerzy (2005), *Listy Romana Pollaka (1886–1972) do Giovanniego Mavera (1891–1970)*. Cz. II, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie”, s. 425–516.
- Starnawski Jerzy (2011), *Listy polskich uczonych i pisarzy do Giovanniego Mavera 1891–1970*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie”, s. 301–350.

- Ślaski Jan (2007), *Giovanni Maver i padewskie początki polonistyki uniwersyteckiej we Włoszech*, „Postscriptum”, nr 1(53), s. 251–258.
- W[ędkiewicz] St.[anisław] (1923), *Rocznica Kopernika we Włoszech*, „Przegląd Współczesny”, t. 6, nr 15, s. 144.
- „Wiadomości Literackie” (1925), nr 40 (92), s. 1.
- „Wiadomości Literackie” (1927), nr 13 (169), s. 2.
- Włoszka jako pierwszy doktor literatury polskiej* (1924), „Wiadomości Literackie”, nr 47, s. 7.
- Wróblewski Leo (1913), *Französische Skizzen*, Weldmannsche Buchhandlung, Berlin.

Marcin Rabenda

The Co-opting of Giovanni Maver for Polish Studies in Italy

The subject of the article is an attempt at recreating, based on source material, the initial contacts of the renowned Slavist Giovanni Maver with the studies of Polish literature in Poland and the community around two scholars in Polish literature: Stanisław Kot and Roman Pollak.

Keywords: Italian Polish studies; Italian studies; Polish-Italian cultural contacts; correspondence; Giovanni Maver; Stanisław Kot; Roman Pollak.

Marcin Rabenda – urodzony 1987 roku w Poznaniu, absolwent filologii polskiej na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (2011). Autor pracy magisterskiej zatytułowanej *Roman Pollak. Narodziny italofila i jego rzymska działalność polonistyczna w latach 1923–1924*, napisanej pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Barbary Judkowiak. Współautor komentarza i wstępu do publikacji *Roman Pollak – Giovanni Maver. Korespondencja (1925–1969)* (2013).